

Gazda, Jiří

Jazyková situace ruštiny v transformující se Evropě

In: Gazda, Jiří; Pospíšil, Ivo. *Proměny jazyka a literatury v současných ruských textech*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2007, pp. 14-21

ISBN 9788021044265

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123713>

Access Date: 05. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

II. JAZYKOVÁ SITUACE RUŠTINY V TRANSFORMUJÍCÍ SE EVROPĚ

(*Jiří Gazda*)

Období konce 20. století a přelomu tisíciletí je v současné sociolingvistice často charakterizováno jako doba, ve které se svět lidských jazyků dostal do stavu bouřlivých proměn. Dalekosáhlé změny ve všech oblastech mezilidské komunikace přitom mají přímou souvislost s dramatickými společenskými procesy a změnami globálního charakteru, jejichž analýza je v současné době předmětem mnoha společenskovědních oborů, politologií, sociologií a historií počínaje a psychologií a kulturologií konče.

V sociologii je současný stav evropské, šířeji „euroatlantické“ společnosti charakterizován především takovými typy sociálních procesů, jako je 1. modernizace (rozvoj techniky a vědy, informatizace společnosti, tzv. třetí industrializace, urbanizace, sekularizace a rozvoj organizací byrokratického typu), 2. vznik masové společnosti (společnosti hromadné spotřeby), charakterizované vysokým stupněm standardizace způsobu života, 3. globalizace společnosti, při níž dochází k rozšiřování prostorových rámců v ekonomice, politice i kultuře. Současný vývoj se přitom vyznačuje vysokou dynamičností, způsobenou především tím, že vedle uvedených unifikačních tendencí se zároveň uplatňují i tendence opačné, diverzifikační, tj. zájem o jevy okrajové, specifické, periferní a zvláštní.¹²

Specifický geopolitický a sociokulturní areál představují v nejnovější historii země východní a střední Evropy, které do této nové situace vstupují jednak se značným zpožděním, jednak poznamenány svou specifickou historickou zkušeností nezdařeného sociálního experimentu 2. poloviny 20. století.

Komplexní pohled na transformační procesy probíhající ve východní a střední Evropě není tedy možný bez analýzy společenské komunikace jako nejdůležitějšího nástroje uskutečňování změn v politické, ekonomické, kulturní a sociální oblasti. V užším pohledu jde o analýzu jazykové situace ve sledovaném geopolitickém a etnokulturním prostoru, neboť v jazyce, v jeho veřejném i soukromém užívání se jednak reflektují změny ve všech oblastech života společnosti, jednak se sám jazyk stává důležitým nástrojem uskutečňování těchto přeměn.

Jestliže hovoříme o situaci nějakého konkrétního národního jazyka, máme obvykle na mysli obecný společenský stav, v němž se daný jazyk nachází a vyvíjí na určitém teritoriu v určitém časovém úseku v daných politických, sociálních a kultur-

---

¹² Viz F. Daneš: *Situace a celkový stav dnešní češtiny*. In: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*, Praha 1997, s. 12–13.

ních podmínkách.¹³ Jde o a) rozsah a způsob užívání jazyka a jeho variet v různých komunikačních oblastech, b) vztah mezi jazykem (jazyky) a varietami z hlediska jejich společenské hierarchie a jejich distribuce a konkurence v různých komunikačních oblastech, c) druh a intenzitu postojů uživatelů jazyka k jazyku (jazykům) a jejich varietám. Velmi důležitým aspektem jazykové situace je její výrazně dynamická povaha: neustále se mění, vyvíjí a jednotlivé její složky a působící faktory charakterizuje stav vnitřního napětí. Stejně závažný je fakt, že jednotlivá jazyková společenství a jejich jazyky se nenacházejí v izolaci, ale naopak koexistují v kontaktu s jinými společenstvími a jejich jazyky, jsou součástí nějaké širší geografické, politické a kulturní sféry. Z těchto důvodů je nutno i stav dnešních slovanských jazyků nazírat a studovat v tomto širším rámci.

Společnost v zemích východní a střední Evropy (tzv. východního bloku) se od 90. let 20. století nachází v značně komplikované situaci: na jedné straně se snaží co nejrychleji vstřebat zvenčí věci nové, dříve tabuizované či nedostupné, a na druhé straně se stále musí v rovině politické, ekonomické, sociální, kulturní, ale zejména psychologické neustále vyrovnávat s tím, čím ji poznamenala minulá zkušenost. Tento rozporuplný stav se podstatným způsobem odráží v řečovém chování nositelů jazyka, v komunikačních procesech, a následně v samotném jazykovém systému.

Všechny doposud pouze naznačené aspekty a tendence měnící se společenské komunikace ve sledovaném geopolitickém prostoru mají svůj hluboký psychosociální a obecně lidský rozměr, který nelze pominout, chceme-li postihnout podstatu těchto procesů, jejich skutečné příčiny a často velmi rozporný charakter. Zvláště v současné ruské společnosti a v ostatních následnických zemích bývalého Sovětského svazu jde o dosud ne zcela překonanou celospolečenskou frustraci jako důsledek šoku ze ztráty ochrannářské funkce státu, dezorientaci po zhroucení ideologicky a mocensky vnučeného hodnotového systému, ekonomickou a sociální nejistotu při vstupu do „světa stejných šancí“ za nestejných podmínek. Sociální komunikace a jazyk jako její primární nástroj jednak velmi přesně odrážejí tyto hlubinné existenciální příčiny sociálního chování, jednak se stávají nástrojem orientace v nové situaci a vyrovnávání se s touto situací, prostředkem formování nového hodnotového systému a vytváření nových společenských vztahů.

Jaká je tedy současná jazyková situace v zemích východní a střední Evropy a jaké tendence jsou pro ni v souvislosti s obecnými transformačními procesy charakteristické?

Přelom 80.-90. let přinesl pro tyto země zásadní změnu společenského života a oficiální ideologie. Proto je toto období velmi důležité pro sledování a pochopení toho, jak se v jazyce projevují zlomové dějinné události a zásadní společensko-politické změny v jednotlivých zemích. Přesto, že tyto procesy jsou v důsledku sdíleného historického osudu v mnohém podobné, každá slovanská země vykazuje jak v oblasti dalšího společenského vývoje, tak ve sféře jazyka určitá národní specifika. Ačkoliv

13 Viz A. Jedlička: *Theorie der Literatursprache*. In: J. Scharnhorst – E. Ising (eds.), *Grundlagen der Sprachkultur* 2. Akademie Verlag, Berlin 1982, s. 40–91.

všechny slovanské země prošly zkušeností totalitního režimu, Rusko v tomto společenství zaujímá zvláštní postavení jako země, v níž měl tento režim svůj původ a v níž existoval více než 75 let, tj. mnohem déle, než v ostatních zemích. V oblasti jazykové politiky bylo cílem tohoto režimu prosazení vlastního silně politizovaného jazyka. Snaha o rychlé překonání tohoto tíživého jazykového dědictví v podstatě vylučovala, aby k němu došlo cestou dlouhodobého evolučního vývoje. Poslední desetiletí 20. století je tak charakterizováno jako období zlomu ve vývoji většiny zemí sledovaného geopolitického areálu.

Chceme-li charakterizovat současný stav jazyka, musíme tak nutně činit na základě srovnání se stavem předchozím. I když se stavíme kriticky k zjednodušujícím principům „vědeckého orwelismu“, podle nichž komunikace v období socialismu sovětského typu byla historicky anomální varietou národního jazyka („newspeak“, „новояз“), zatímco komunikace před tím a potom se řídila a řídí zcela odlišnými, přirozenými principy, je rozdíl mezi oficiálním jazykem totalitní společnosti a současným řečovým chováním nesporný. Osvobozování se od starých řečových stereotypů je ovšem postupný proces, který sice značně pokročil, avšak ještě zdaleka není ukončen. Desetiletí nadvlády ideologie nad kulturou způsobila neschopnost lidí vyjadřovat se spontánně pro naprostý nedostatek myšlenek a slov. Prvky „novojazu“ se stále objevují zejména v oblasti frazeologie a jejich parodování a ironizování je jedním z charakteristických expresivních prostředků současné, zejména politické publicistiky.

Analýzou oficiálního jazyka totalitních režimů 2. poloviny 20. století se zabývala řada specialistů.¹⁴ J. A. Zemskaja se v souvislosti s analýzou těchto prací přiklání k názoru, že „novojaz“ sovětského období byl jakýmsi kvazi-jazykem, tedy nepřirozeným, umělým idiomem, činícím si nicméně nárok na status univerzálního prostředku v oblasti veřejné komunikace.¹⁵ Tento jazyk, který se utvářel především v politické publicistice, měl rysy funkčního stylu (specifický výběr jazykových prostředků, tvořících styl: specifická frazeologie a idiomatika, přísně selektivní užívání lexikálních prostředků s častou frekvencí klíčových slov), avšak expandoval i do ostatních oblastí komunikace ve snaze podřídit si je a stát se tak jakýmsi základním řečovým etalonem a univerzálním prostředkem komunikace.¹⁶

Ideologickou a ideologizující podstatu „sovětského jazyka“ (který se stal v poválečném období etalonem veřejné komunikace ve všech satelitních státech bývalého Sovětského svazu, tedy i v tehdejší Československu) postihuje v úvodu ke své knize, která je vlastně jakýmsi výkladovým slovníkem klíčových pojmů jazyka

14 B. Głowiński: *Nowomowa po polsku*. Warszawa 1991; J. Puzynina: *Język wartości*. Warszawa 1992; P. Seriot: *Analyse du discours politique soviétique*. In: *Cultures et Sociétés de l'Est*, 2. Paris 1986; D. Weiss: *Was ist neu am „newspeak“? Reflexionen zur Sprache der Politik in der Sowjetunion*. In: *Slavistische Linguistik* 1985. München 1986; V. Zaslavsky, M. Fabris: *Лексика неравенства – к проблеме развития русского языка в советский период*. *Revue des études slaves* 1982, v. 54, 13; И. Земцов: *Советский политический язык*. London 1985.

15 *Русский язык конца XX столетия (1985–1995)*. «Языки русской культуры», Москва 1996, s. 20.

16 Viz B. Głowiński: *Nowomowa po polsku*. Warszawa 1991, s. 9–10.

sovětské politické publicistiky, I. Zemcov,¹⁷ jenž tento jazyk charakterizuje jako unikátní jev, který nelze ztotožnit ani s politickým lexikonem ruského jazyka, ani s žádou z variant byrokratického jazyka, i když právě v něm má nesporně své kořeny. Zemcov upozorňuje na to, že sovětský politický jazyk je založen na dvou různých, nikoliv však protikladných komponentech: 1. na fikcích, které jsou vydávány za realitu, a 2. na faktech, jimž je přisuzován fiktivní obsah. Rozlišuje tak slova fiktivní („слова-фикции“), vyjadřující pojmy zbavené jakéhokoliv sociálního smyslu (*авангард, боевитость, дружба народов, горизонты, идейность* apod.), a slova jevová („слова-явления“), opírající se o sice deformovaná, ale existující fakta a procesy sovětské skutečnosti (*встречный план, доска почета, колхоз, очковтирательство, анонимное письмо* apod.). Klíčovými pro pochopení podstaty fungování sovětského jazyka jsou podle Zemcova zejména slova a slovní spojení fiktivní, která jsou velmi plastická a schopná reagovat na jakékoliv změny politické a sociální situace. Jestliže např. některý z komponentů takového slovního spojení (např. *гегемония пролетариата*) začne ztrácet svoji účinnost, lze jej zaměnit komponentem jiným, který lépe odpovídá možností ovlivňování kolektivního vědomí (*гегемония пролетариата* → *гегемония народа*), aniž by tím byla dotčena ideologická funkce slova (resp. slovního spojení). V době vážných společenských otřesů se pak obsah fiktivních slov radikálně mění. V tomto smyslu pak tato slova díky své abstraktnosti, pružnosti a produktivnosti poskytovala sovětské propagandě prakticky neomezené možnosti.¹⁸

Charakteristickým rysem publicistických textů tohoto období bylo maximální omezení jejich informativní funkce a jednoznačný důraz na funkci persvazivní (ovlivňovací). Jejich komunikační strategie byla orientována na vytvoření politických mýtů,¹⁹ které měly napomáhat „přetvářet“ svět v souladu s oficiální ideologií (srov. *Мы наш, мы новый мир построим; Мы рождены, чтоб сказку сделать былью* – slova populární sovětské písně „Марш авиации“). Evoluce a propracovávání socialistického mýtu trvaly několik desetiletí a ve svém důsledku vedly ke zvýšení vnímavosti k podtextovým informacím (čtení „mezi řádky“) a k šíření faktografických informací, diametrálně se rozcházejících s informacemi oficiálními, neoficiálními kanály (ústní komunikace, samizdat). Zvyk „číst mezi řádky“ přetrvává i v současném publicistickém úzu a přijetí či naopak nepřijetí informace závisí na složitém komplexu faktorů, jakými jsou např. důvěra čtenáře ke zdroji informací, celkový obraz periodika nebo konkrétního autora ve veřejnosti, téma sdělení, úplnost a ověřitelnost informací apod.

17 И. Земцов: Советский политический язык. London 1985.

18 Viz tamtéž, s. 8–9.

19 Termín „politický mýtus“ je v sociolingvistice používán pro označení systému zvláštních politických konceptů, které nelze verifikovat realitou, ale používá se jich jako prostředku, který umožňuje pomocí uspořádání a zjednodušení obrazu světa organizovat činnost lidí (srov. E. B. Какорина: Стилистические изменения в языке газеты. In: Najnowsze dzieje języków słowińskich. Русский язык. Red. Evgenij Širjaev, Opole 1997, s. 63.

Zvláštností politického diskurzu 90. let ve srovnání s předcházejícím obdobím je absence obecného, společného politického mýtu (stejně jako absence jednotného modelu dalšího rozvoje společnosti) a pestrá škála legitimních i nelegitimních ideologií, vstupujících do masové komunikace. Množství vzájemně se prolínajících ideologií tak vytváří mnohem chaotičtější konceptuální pole, na němž se rozvíjí politický diskurz tohoto období. Hlavním integrujícím faktorem v novém konceptuálním prostoru politického diskurzu však i nadále zůstává (stejně jako v předcházejícím období) faktor polarizace, projevující se jak v rovině nominace, tak na úrovni výpovědi, textu a celého diskurzu.

Vedle absence jednotného mýtu se současný („demokratický“) politický diskurz od diskurzu předchozího („totalitního“) podstatně liší takovým stavem systému masové komunikace, kdy je možná verifikace jednotlivých politických koncepcí, jejich elementů a konkrétních nominací. V podmínkách fungování nezávislých zdrojů informací je zakrývání faktů naopak velmi problematické. Nositelé jazyka sledovaného areálu jsou velmi citliví na různé pokusy o přímou nebo nepřímou deformaci informací a dokáží je snadno dešifrovat (*liberalizace cen* = ‚zvýšení cen‘, *jít do konkurzu* = ‚zkrachovat‘ apod.).

Celkově lze říci, že charakteristickým rysem současného politického diskurzu je principálně odlišný (nižší) stupeň redukce faktické informace, přechod k mnohosti vzájemně si konkurujících konceptuálních standardů, čemuž odpovídá také množství stylistických standardů při vytváření žurnalistických a publicistických textů.²⁰

Pro pochopení jazykové situace v Rusku, ale i v ostatních zemích bývalého východního bloku, je důležité zejména uvědomění si negativního vlivu totalitního režimu a jeho oficiálního jazyka na různé oblasti jazykové komunikace. Neschopnost spontánního veřejného jazykového vyjadřování mluvčích, která se projevila v Rusku již v době tzv. přestavby (perestrojky) po r. 1985 s nástupem Michaila Gorbačova do čela sovětského státu a v českých zemích a na Slovensku až v období bezprostředně následujícím po zhroutilí režimu v r. 1989, byla způsobena především tím, že oblast oficiálního veřejného vyjadřování, vyznačující se značnými omezeními při výběru jazykových prostředků, byla neúměrně široká a hrozila pohlit celou sféru užívání spisovného jazyka. Bylo ohroženo stylové bohatství jazyka, zmenšoval se prostor pro individuální variantnost řeči. Druhým důvodem je podle J. N. Karaulova skutečnost, že v mnoha případech veřejné komunikace potřeba demonstrovat loajálnost k režimu začala potlačovat ostatní funkce jazyka. Vzrůstala tak hodnota deformovaných a bezobsažných slov, která však byla symbolem „pravověrnosti“, čímž docházelo k funkčnímu ochuzování oficiálního jazyka.²¹ Ideologické násilí na společnosti tak bylo hlavní příčinou dramatického úpadku úrovně jazykového vyjadřování.

Četné výzkumy dokazují, že jazykové procesy probíhající v zemích východní a střední Evropy mají mnoho společného. Již v první polovině 90. let proběhla

20 Viz tamtéž. s. 64–65.

21 Viz Ю. Н. Караулов: О состоянии русского языка современности. Доклад на конференции «Русский язык и современность. Проблемы и перспективы развития русистики». Москва 1991.

řada mezinárodních setkání, která byla z tohoto hlediska přínosná (Heidelberg 1991, Berlin 1993, Łódź 1994, Kyjev 1994).²² Je také příznačné a pochopitelné, že ačkoliv existují práce zabývající se analýzou středoevropských a východoevropských jazyků v období totalitních režimů,²³ mnohem více pozornosti k sobě poutají změny probíhající v těchto jazycích v souvislosti se zásadními celospolečenskými změnami přelomu 80.-90. let 20. století.²⁴

Události 2. poloviny 80. a počátku 90. let měly svým vlivem na společnost a jazyk revoluční charakter, což se podle J. A. Zemské projevuje v následujících skutečnostech:²⁵

- prudce vzrostl počet účastníků masové a skupinové komunikace: lidé z různých vrstev obyvatelstva se dostávají do role řečníků, dopisovatelů novin a časopisů;
- rychle se oslabuje a mizí cenzura a autocenzura, svoboda vyjadřování se projevuje nejen v osobní (soukromé), ale i ve veřejné komunikaci;
- současně se rozšiřuje sféra spontánní komunikace do oblasti veřejné, lidé přestávají číst předem připravené projevy, začínají mluvit;
- do popředí vystupuje osobnostní princip komunikace, neosobní a neadresné vyjadřování je zaměňováno osobním, má konkrétního adresáta;
- řečová komunikace, a to jak ústní, tak písemná, dostává dialogický charakter, v oblasti veřejné komunikace zcela nově vzniká možnost bezprostředního oslovení posluchačů a zpětné vazby mezi posluchači a mluvčím;

22 Viz *Entwicklung und Struktur des Wortschatzes in den europäischen Sprachen*. Panzer B. (Hrsg.), Peter Lang, Frankfurt a. M. 1993; *Sprachlicher Standard und Substandard in Südosteuropa in Osteuropa*. Osteuropa-Institut an Freien Universität Berlin, Band 25. Berlin, 1994; *Wielkie miasta: czynniki integrujące i dezintegrujące*. Konferencja naukowa. Łódź 1994. Později srov. např. také mezinárodní konferenci v Magdeburgu (1998) o transformačních procesech ve východní a střední Evropě (viz *Von den sozialistischen zu einer marktorientierten Kultur? Transformationen. Gesellschaften im Wandel*. Band 1. Reinhard Ibler (Hrsg.), Ergon Verlag, 2000.

23 Kromě již dříve uvedených viz ještě např. А. Д. Дуличенко: *Русский язык конца XX столетия*. München 1994; Н. А. Купина: *Тоталитарный язык*. Екатеринбург-Перм 1995.

24 Viz např. И. Земцов: *Реальность и грани перестройки*. Справочник. London 1989; *Опыт словаря нового мышления*. Под ред. Ю. Афанасьева и М. Ферро. Москва 1989; ATSEL. Newsletter, 1991, Febr., p. 8–10; *Les medias en URSS à l'heure de Glasnost*. Revue des études slaves, v. 62, Paris 1990; А. Н. Баранов, Ю. Н. Караулов: *Словарь русских политических метафор*. Москва 1994; *Русский язык конца XX столетия (1985–1995)*. Под ред. Е. А. Земской. Москва, 1996; А. Д. Дуличенко: *Русский язык конца XX столетия*. München 1994; В. Н. Шапошников: *Русская речь 1990-х. Современная Россия в языковом отображении*. Москва 1998; Л. Ферм: *Особенности развития русской лексики в новейший период (на материале газет)*. Uppsala 1994; В. Г. Костомаров: *Языковой вкус эпохи. Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа*. Москва, 1994; F. Daneš a kol.: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha 1997; *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*. Pod redakcją Walerego Pisarka, Kraków 1999. *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Opole 1996–1999. *Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich I*. Red. naukowa Stanisław Gajda. Opole 2000, a mnohé další.

25 Е. А. Земская: *Русский язык конца XX столетия (1985–1995)*. «Языки русской культуры», Москва 1996, s. 9–31.

- mění se situace a žánry v oblasti veřejné i osobní komunikace. Svazující pravidla veřejné ústní komunikace se oslabují, vzniká zde řada nových žánrů (různé besedy, diskuse, „kulaté stoly“, nové typy interview atd.), místo neosobního oficiálního televizního či rozhlasového hlasatele se objevuje osobnost moderátora, který přemýšlí, žertuje, vyslovuje svůj názor;
- objevují se nové prvky v osobní komunikaci mezi neznámými lidmi, mění se vztahy mezi komunikujícími subjekty. Projevují se zde dvě protikladné tendence: na jedné straně otevřenost, vyplývající z pocitu sounáležitosti, solidarity, sdílení společného osudu, na straně druhé zesílení prvků nepřátelství, agresivity, konkurence;
- roste psychologické odmítání byrokratického jazyka minulosti („newspeak“, „НОВОЯЗ“);
- objevuje se snaha hledat nové vyjadřovací prostředky a současně oživit stará pojmenování těch jevů, které byly minulými režimy zavrženy nebo zakázány a které jsou dnes znovu uváděny do života;
- dochází k posunům a změnám jazykových norem na všech úrovních jazyka.

Transformační procesy mají ovšem také své negativní dopady na oblast jazyka, a to především časté narušování spisovné normy a celkovou nízkou úroveň jazykové kultury, která je důsledkem špatné jazykové výchovy. Při hodnocení jazykové situace je nutno rozlišovat tři hlavní fenomény: 1. jazykový systém, 2. jazykovou kompetenci mluvčích, 3. texty v daném jazyce. V tomto spektru se jako nejslabší článek jeví právě jazyková kompetence mluvčích, nízká úroveň vyjadřování, podceňování péče o kultivování individuálního řečového chování.

Nespornou zásadní paralelnost v nazírání procesů probíhajících na konci 20. století v ruštině a češtině, lze dokumentovat např. na na sobě nezávislých názorech J. N. Karaulova a J. Filipece. Karaulov v článku, v němž se zamýšlí nad současným stavem ruštiny,²⁶ vyslovuje názor, že současný jazykový vývoj probíhá pod vlivem dvou protikladných sil. Na jedné straně je to aktivní ovlivňování spisovné normy ze strany běžně mluveného jazyka, jeho pronikání do sféry veřejné komunikace a hromadného sdělování (médií), na druhé straně však, podle názoru autora, existuje stejně silný, i když méně nápadný vliv rezistence jazykových stereotypů oficiálního jazyka totalitního období.

J. Filipec, byť své názory formuloval téměř o deset let dříve,²⁷ a tedy za vypjatějších politických poměrů, rovněž vidí hlubinné síly dynamiky nové jazykové situace v českých zemích v protikladném působení tendencí nastupujících a konzervativních, i když vychází z širších společenských procesů politického a sociálně-psychologického charakteru: „V dalších etapách jde o postupné budování nového systému stvrzeného ústavním zákonem, zaručujícím lidská práva a svobodný tvůrčí rozvoj osobnosti a podporujícím podnikavost v podmínkách tržního hospodářství. Při tom

26 Ю. Н. Карaulов: О состоянии современного русского языка. Русская речь, 2001, 3, s. 25–30.

27 J. Filipec: Naše současná společnost, slovní zásoba a slovníky. Naše řeč, 75 (1992), 1, s. 1–11.

dřívější totalitní systém zčásti přetrvává, jednak zjevně u jisté společenské skupiny, jednak latentně v myšlení lidí, kteří mu sloužili nebo ho využívali. Tato společenská situace na rozmezí, popř. s jistou nevyváženou koexistencí dvou systémů má u nás svou tradici, své obdoby i svá specifika a nás zajímá její odraz v situaci jazykové.²⁸

Obsahová analýza prací týkajících se jazykových změn pod vlivem sociálních faktorů ukazuje, že vedle sledování posunů v jednotlivých podsystémech jazyka (zejména lexikálním a gramatickém) se jako nejmarkantnější a nejzávažnější jeví zejména dvě oblasti, které se v obecném pohledu pro další vývoj jazyků ukazují jako dlouhodobě určující: jsou to na jedné straně změny týkající se struktury funkčních variant jazyka, především pak publicistického stylu, na straně druhé jde potom o zkoumání vzájemné koexistence kodifikovaného (spisovného) jazyka a jeho nekodifikovaných (nespisovných) variant, přičemž názory na tuto dynamiku a její další směřování se často diametrálně liší. I když na tomto místě není možné věnovat se těmto polemikám podrobněji, uveďme na závěr alespoň tolik: všechny změny probíhající v transformačním období ve slovanských jazycích střední a východní Evropy, byť by jejich hodnocení z hlediska jazykové kultury vyznělo sebenepříznivěji, jsou konec konců odrazem jazykové evoluce. Jazyk může existovat pouze tehdy, jestliže se během svého vývoje neustále mění a přizpůsobuje vyjadřovacím potřebám jeho nositelů; v opačném případě zaniká, tak jako zanikají jazyky malých etnik. Mluvíme-li tedy o stavu konkrétního jazyka, mluvíme především o „stavu“ lidí, kteří tímto jazykem hovoří, a o těch změnách, k nimž dochází v řečovém chování, a tedy i jazykovém vědomí nositelů jazyka. Tento fakt naznačuje jeden z hlavních směrů, kterým by se moderní jazykoveda měla v budoucnu ubírat, chce-li se podílet na řešení stále složitějších problémů v globalizujícím se, a přesto stále velmi diverzifikovaném světě.

---

28 Viz tamtéž, s. 1.